BUGÜNKÜ DÜNYAYA BAKIŞ

paul valéry

çevirenler
s eyuboğlu–v günyol

çan yayınları

PAUL VALÉRY
BUGÜNÜN DÜNYASINA BAKIŞ
ÇAN YAYINLARI

ÇAN YAYINLARI

51

BUGÜNKÜ DÜNYAMIZA BAKIŞ

PAUL VALÉRY

Bu kitaptaki yazılar
aşağıdaki eserlerden çevrilmiştir :

Regards Sur Le Monde Actuel
(1931)

Mélanges
(1931)

Mauvaises Pensées et Autres
(1942)

o

Kapak Düzeni :
Aydın Ülken

Bu kitap, İstanbul'da Hilâl Mat. Koll. Şti.'nde
Aralık 1972'de basılmıştır.

BUGÜNKÜ DÜNYAMIZA BAKIŞ

PAUL VALÉRY

Çevirenler :
SABAHATTİN EYUBOĞLU
VEDAT GÜNYOL

ÇAN YAYINLARI

Düşündüğüm üstünde düşünmeyi denedim ve bu işi inatçı bir saflıkla yaptım. Bana *ince eleyici* diyorlar, saçma. Ben hoyratım daha çok. Ama bir kesinlik deliliği var bende ya da vardı. Çalışmamın çok geniş bir yanı - yarı yitik, yarı faydalı bir yanı - kendi kendime tanımlamalar yapmak oldu. Kendi tanımlamalarım yoluyla düşünmek, bir çeşit amaç oldu benim için.

Varieté'den

ÖNSÖZ

Bu kitabı adadığım kişiler, daha çok belli bir sistemleri olmayan, partilere girmeyen, dolayısiyle, şüphe götürür şeylerden şüphe etmekte ve şüphe götürmiyeni bir yana atmakta özgür olan kişilerdir.

o

Zaten olaylarla ilgili bir takım incelemelerdir bunlar. Kimisi 1895'ten, kimisi dünden, kimisi bugünden. Hepsinin ortak yanı, kelimenin gerçek anlamıyla birer deneme oluşudur. Bazı düşünceleri açıklama denemeleridir bunlar sadece. Bu düşüncelere *politik* demek gerekirdi. Ne var ki, o güzel politika sözü, düşünceyi büyüliyen ve coşturan söz, büyük kaygılar, büyük ürküntüler uyandırıyor bende. Herkesten aldığım ya da herkes gibi kendi kendime kurduğum ve herkesin insan toplulukları, karşılıklı ilişkileri, karşılıklı

çekingenlikleri üstünde düşünmekte kullandıkları kavramları, kendi kafamda biraz daha açıklığa kavuşturmak istedim. Bu konularda açıklamayı denemek, onları iyi bilen ve onlarla uğraşan insanların işi değildir. Onun için, benimki sadece amatörce bir iştir.

o

Bilmem neden, Japonya'nın Çin'e karşı, Amerika'nın İspanya'ya karşı, az bir aralıkla, giriştikleri eylemler[1] beni o zaman özellikle etkilemişti. Bunlar, pek sınırlı çatışmalardı ve çatışan güçler pek o kadar önemli değildi. Üstelik, benim bu uzak şeylerle ilgilenmemin hiçbir nedeni de yoktu. Ne uğraşılarım onların beni duygulandırmasını gerektiriyordu, ne de günlük kaygılarım. Bununla birlikte, bu iki ayrı olayı birer raslantı, hızlı birer çatışma olarak değil, birer belirti, ya da birer öncül olarak gördüm. Anlamları, öz önemlerini ve görünürdeki kapsamlarını aşan anlamlı olaylardı bunlar benim için. Biri, Avrupa'ya ayak uydurarak yeni bir düzen kurmuş Asyalı bir ulusun ilk güç gösterisiydi. Öteki, Avrupa'dan çıkmış ve onun bir gelişimi olan bir ulusun, Avrupalı bir ulusa karşı güç kullanması.

Bizi beklenmedik bir yönden sarsan şey, birdenbire bedenimizin bilinmiyen varlığını yepyeni bir biçimde duyurur. Ne olduğumuzu bilmiyorken,

[1] *1895 ve 1898*

bu sarsıcı duygu, bir yan etki ile, yaşadığımız dünyayı beklenmedik büyüklüğü ve yüzü ile gösterir bize. O Uzak-Doğu'daki bizi ilgilendirmiyen olay, ve o Antiller'deki bizimle ilgili olay, böylesi olayların etkileyip kaygılandırabileceği bir şeyin varlığını belli belirsizce sezdirdiler bana. O zamana kadar içimde taşıdığımı bilmediğim bir çeşit Avrupa kavrantısını uyaran türlü durumlara karşı bir duyarlık buldum kendimde.

Avrupa diye bir şeyin gerçekten var olduğunu hiç düşünmemiştim. Bu kelime, benim için sadece bir coğrafya terimiydi. Hayatımızın sürekli oluntuları üstüne ancak bir raslantı ile düşünüyoruz. Onları, birden başkalaştıkları zaman fark ediyoruz ancak. Yaşantımızın ve yargılarımızın en basit ve en değişmez koşulları karşısındaki bilinçsizliğimizin, tarih anlayışımızı ne kadar kaba, politikamızı ne kadar boş gururlu ve bazan hesaplarında ne kadar safdil bir duruma soktuğunu biraz sonra göstermek fırsatını bulacağım. Bu bilinçsizlik, en büyük adamları, taklit yoluyla ve yetersizliğini görmedikleri beylik düşüncelere uyarak değerlendirdikleri bir takım amaçlar tasarlamaya sürüklüyor.

O zamanlar kafamdaki boşluklarla ilgilenmeye vakit buluyordum. İçimde saklı Avrupa düşüncesini, ya da duygusunu geliştirmeyi denedim. Bildiğim azbuçuk şeyleri yeniden gözden geçirdim. Kendi kendime sorular sordum, yeniden kitaplar açıp karıştırdım. Günümüz üstüne doğru

bir fikir edinmek için tarihi incelemek, hattâ derinleştirmek gerektiğini sanıyordum. Ulusların yarınları ile uğraşan kafaların tarihle beslenmiş olduğunu biliyordum. Ama doğrusu, ben tarihte sadece korkunç bir *karmaşa* buldum. Avrupa tarihi adı altında gördüklerim, yer yer birbirine karışan paralel kroniklerdi sadece. Hiç bir metot olayların seçilmesini hazırlamış, önemlerini kestirmiş, güttüğü amacı açıkça belirtmiş görünmüyordu. Gizli kapaklı yürütülen sayısız varsayımlar ve iyi tanımlanmamış sürü ile varlıklar gördüm tarihte.

Kısacası şu: Kimi haberlerin bende uyandırdığı garip etkiyi değerlendirmek için, başvurduğum kitaplar, bana sadece bir görüntü, sembol ve tez karmaşası sunuyorlardı. Bütün bunlardan istediğimi çıkarabildim ama, bana gerekli olanı değil. İzlenimlerimi özetlerken kendi kendime diyordum ki, tarih kitaplarının bir bölüğü, bazı olay sahnelerini zenginleştirmeye çalışıyor ve bundan ibaret kalıyordu. Çünkü, bu görüntülerin geçmişte bir yere konması geleneği vardı. Bu gelenek, her çağda çok güzel kitaplar üretti. Bu kitaplar içinde, gerçek tanıklarla uydurma tanıkları birbirinden ayırmaya gerek yoktur. Çünkü, her ikisinin de yaptığı, sadece bize verdikleri zevk ve coşkunluktur. Bu kitaplarda bazan karşı konulmaz bir gerçeklik vardır. Yüzyıllar önce modelleri toprak olmuş, ama insana, aslına benzerliğine yemin edebileceğimiz portrelere benziyor bu kitaplar.

Okuyucular üzerindeki anlık etkilerinde, aslına uygunluk bakımından Tacitus, Michelet, Shakespeare, Saint-Simon ya da Balzac'ın çizdikleri tabloları birbirinden ayırmaya hiç bir neden yoktur. Onların hepsini birden ya *bulucu* veya *röportajcı* sayabiliriz. Yazma sanatının büyüleri, onların dilediği çağlara götürür bizi. Onun içindir ki, düpedüz masal olan kitapla, düpedüz tarih olan kitap arasında, aynı *başlıklar*, aynı sıralamalar vardır: Romansı biyografiler vb. Bilirsiniz ki, tarihin kendisinde bile olağanüstü şeylerin görüldüğü olur. O zaman işe doğrudan doğruya okuyucunun kişiliği karışır. Çünkü, onun duyuşudur kimi olayları kabul ya da reddedecek, tarih olanla olmayanı ayıracak olan.

Bir başka tarihçiler bölüğü, öylesine mantıklı ve akla yakındırlar ve insan üstüne, olayların gelişimi üstüne öyle derin görüşler ortaya atarlar ki, işlerin başka türlü başlamış ve gelişmiş olabileceğini düşünemeyiz.

Böylesi çalışmalar, insan kafasının yarattığı harikalardır. Bunlar arasında öyleleri vardır ki, edebiyatta ve felsefede eşlerine raslanmaz. Ama unutmamalıdır ki, birincilerin bizi büyüliyen, hoşumuza giden coşkuları ve renkleri, ikincilerin bizi inandıran şaşılası nedenselliği (mantığı), aslında yazarın yeteneklerine ve okuyucunun eleştirel diretişine bağlıdır.

o

Charles I örneği olmasaydı, Louis XVI belki de sehpada can vermezdi. Roma Cumhuriyetini, asker gücüne dayanan bir İmparatorluğa çevirmeyi kurmasaydı, Bonaparte belki de imparator olmazdı. Bonaparte tarih kitapları okumaya bayılıyordu. Ömrü boyunca, Hannibal, Sezar, İskender ve Friedrich olmaya özendi. Doğuştan yaratıcı olan ve üçyüz yıllık buluşlardan sonra, Devrim karmaşasından çıkarken, düşünce bakımından örgütlenmeye elverişli bir Avrupa'nın politikasını yeniden kurma olanağını elinde tutan bu adam, kendini geçmişin görüntüleri ardında ve ölmüş yüceliklerin serapları içinde yitirdi. Şaşırtıcı olmaktan çıktığı anda çökmeye yüz tuttu. Hasımlarına benzemeye başladığı, onların putlarına taptığı, güçsüzlüklerinin nedeni olan şeyi bütün gücü ile taklit ettiği; dünyayı kendi gözüyle görüşü yerine, tarihsel politikanın aldatıcı dekorunu koyduğu için yıkıldı...

o

Yüzyıl içinde oluşan bir olay, hiç bir tarih, hiç bir anı kitabında yer almıyor. Örneğin, Paris şehrinin, Devrim'den sonraki Fransa'nın hayatında oynadığı çok büyük ve garip rol; örneğin, elektriğin bulunuşu ve uygulamalarının dünyayı sarması. İnsanlık tarihinde eşi olmayan bu olaylar tarih kitaplarına girerlerse, ancak sahnelik, geleneksel tarihin alışkanlıklarına uygun olanlardan daha az belirtilerek giriyorlar. Napolyon

zamanıda elektriğin önemi, aşağı yukarı Tiberius zamanında Hıristiyanlığa verilebilecek önem kadar büyüktü. Gittikçe daha iyi anlaşılıyor ki, elektriğin dünyaya baştan başa bir sinir sistemi gibi sarması, Ampère'den bu yana süregelen bütün politik olaylardan daha önemli sonuçlarla yüklü ve gelecekteki hayatı değiştirmekte daha etkindir.

o

Bütün bu tarih ve anı kitaplarını kapadıktan sonra, bir atlas açtım ve dünyanın biçimlerini veren bu albümü dalgın dalgın karıştırdım. Baktım ve düşündüm. Önce, gözlerimin önündeki bu haritaların kesinlik derecesi üzerinde durdum, düşündüm. Bu haritalarda, altmış yıl önce *ilerleme* denen şeyin basit bir örneğini buluyordum. Bir eski zaman deniz haritası, bir XVII., bir XX. yüzyıl haritası, açık seçik birer aşamayı belirtiyorlar diye düşündüm....

Çocuğun gözü, önce bir ışık ve gölge kaosu içinde açılır, çevrilir ve her an bir ışık eşitsizlikleri kümesine yönelir. Bu ışık bölgelerinin henüz bedeninin başka duyuları ile hiçbir ortak yanı yoktur. Ama bu bedenin küçük devinimleri, bir yandan da ona bir başka izlenimler kargaşalığı getirirler: Dokunur, çeker, sıkar ve varlığı yavaş yavaş kendi biçiminin toptan duygusunu yontar. Bu apayrı ve gittikçe bir bir ilerleyen belli anlarda, bu bilgi örgütlenir. İlişkiler ve öngörüler yapısı karşıt ve

ayrı görüntülerden sıyrılır. Göz, dokunma duyusu ve ilerleme, duyusal dünya dediğimiz birkaç girişli bir yerde düzenleşirler ve sonunda--en önemli olarak-bütün renkli duyuları, derinin ve kasların bütün duyularına bir biçimde uydurmak için bir ilişkiler sistemi gerekli ve yeterli olur. Bu arada, çocuğun güçleri artar ve gerçek dünya dengeli bir biçim gibi kurulur, içinde değişik izlenimler ve devinim sonuçları birleşirler. Bu canlı yaratık yaşamaya başlarken, niteliklerini ve genişliğini yoklamalar, ayarlamalarla yavaş yavaş keşfedip toparladığı bir çevrede gelişirken ne yapıyorsa, insan soyu da onu yapmıştır. İnsan soyu dünyanın yüz biçimini, yavaş yavaş ve düzensiz olarak tanıdı ve dört bir yanını, azar azar gezdi ve gösterdi; yuvarlaklığından kuşkulandı, sonra öyle olduğunu arayıp doğruladı. Deviniminin yasalarını buldu ve özetledi. Bütün hayatı taşıyan ince kabuğun işe yarar olanak ve kaynaklarını buldu, değerlendirdi, işledi...

Açıklık ve kesinliğin artması, güçlülüğün artması, işte yeni zamanlar tarihinin öz olayları bunlardır. Öz diyorum, çünkü, bunlar insanı değiştirme yolundadırlar ve bence hayatın korunma, yayılma ve ilişki kurma biçimlerindeki değişmesi, üstünde durulup düşünülmeğe değer önemli olayların ölçüsü gibi geliyor bana. Bu görüş, tarih ve politika üstündeki yargıları değiştiriyor, bu tarihlerdeki orantısızlıkları ve boşlukları keyfe bağlı varlık ve yoklukları ortaya koyuyor.

AVRUPA'NIN BÜYÜKLÜĞÜ VE ÇÖKÜŞÜ ÜSTÜNE NOTLAR

Yeni Çağda Avrupa'nın hiçbir devleti, hiçbir imparatorluğu elli yıldan fazla en yükseklerde tutunamamış, çevresinde geniş ölçüde egemenlik kuramamış, aldığı toprakları elinde tutamamıştır. En büyük insanlar bu yolda başarısızlığa uğradılar, en mutluları memleketlerini yıkıma götürdüler. Karl V, Louis Napoléon, Louis XIV, Metternich, Bismarck için ortalama süre: Kırk yıl. Ayrısı gayrısı yok.

o

Avrupa'nın, dünyanın öbür ülkelerini eli altına alma, yönetme ve kendi amaçlarına uydurma yeteneği vardı. Yenilmez araçları ve bunları yaratan insanları vardı. Avrupa'yı elinde tutanlar, bu araç ve insanların çok gerisindeydiler. Hep geçmişle beslenmişlerdi: geçmişten başka türlüsünü yapamadılar. Böylece, fırsat da kaçtı. Tarihi ve politika gelenekleri; köy, kilise ve dükkân kavgaları, komşu kıskançlıkları ve kırgınlıkları, kısaca,

görüş yokluğu, dünyanın başka ülkelerinden daha güçlü, daha bilgili olmadığı zamanlardan kalma dar kafalılık, Avrupa'ya zamanında farkına varamadığı bu engin fırsatı kaçırttı. Yalnız Napolyon, olması gerekeni, girişilebilecek olanı sezinlemişe benzer. Napolyon bugünkü dünya ölçüsünde düşündü, anlaşılmadı ve söyledi bunu. Ama erken gelmişti o. Zamanlar olgun değildi henüz. Elindeki olanaklar da bizimkilerden çok uzaktı. Onun ardından, herkes yine komşunun hektarlarını hesaplamaya ve günü gününe akıl yürütmeye koyuldu. Zavallı Avrupalılar, bütün yeryüzünde Romalıların çağlarındaki dünyada elde edip yüzyıllarca sürdürdükleri büyük rolü oynayacak yerde, kendi aralarında yarışma oyunlarını daha hoş buldular. Oysa Romalıların sayısı ve olanakları bizimkilerin yanında hiçti. Ama, onlar tavuklarının karnında, bizim politika bilimlerimizin tümünden daha fazla doğru ve tutarlı düşünce yumurtaları buluyorlardı.

o

Avrupa, politikasının cezasını çekecek; şaraptan, biradan, türlü içkilerden yoksun kalacak ve daha nice şeylerden.

o

Avrupa bir Amerikan komisyonunca yönetilmeyi özlüyor açıkça. Bütün politikası buna yöneliyor. Tarihimizden kopmayı beceremediğimiz için, hiç, ya da hemen hemen hiç tarihi olmayan mutlu uluslar atacak bu yükü sırtımızdan. Mutlu

uluslardır bize mutluluklarını zorla kabul ettirecek olan.

o

Avrupa, dünyanın öbür ülkelerinden açıkça ayrılmıştı. Politikasıyla değil, politikasına rağmen, daha doğrusu politikasına karşı gelerek düşünce özgürlüğünü sonuna kadar geliştirmiş, anlama tutkusunu kesinlik isteği ile bağdaştırmış, kılı kırk yaran ve etkin bir merak uyandırmıştı. Karşılaştırılabilecek ve birbirine eklenebilecek sonuçların yılmadan araştırılmasıyla çok güçlü bir yasalar ve yöntemler kapitali yaratmıştı. Politikası ise, bu arada, olduğu gibi kaldı. Sözünü ettiğim zenginlikler ve olanakların sadece ilkel politikayı güçlendirecek, ona daha korkunç, daha amansız silâhlar sağlayacak yanını aldı. Böylece, aynı kafanın çıkarsız bir çabaya kendini vermesi, kılı kırk yaran, eleştirel bilince varması, kendi derinliğini araştırması ile, politika çıkarlarına uygulanması halleri arasında, bir karşıtlık, bir ayrılık, şaşırtıcı bir uyuşmazlık ortaya çıktı. Bu kafa, politikasının en baştan savma, en sudan ve en aşağılık olanlarını ayırıyor gibiydi: İçgüdüler, putlar, anılar, vahlanmalar, açgözlülükler, anlamsız sesler ve baş döndürücü anlamlar. Ki bütün bunlar, bilimin ve sanatların istemediği, artık katlanamaz olduğu şeylerdi.

o

Her politikanın içerdiği (genellikle de içerdiğini bilmediği) bir insan kavrayışı, hattâ insan

soyunun kaderi üstüne bir inancı, en kaba duyarcılıktan en aşırı mistikliğe varan bütün bir metafizik vardı.

o

Bütün gücü sınırsız olarak bizim elimize verdiklerini düşünelim, arada bir. Dürüst bir insansınız ve elinizden gelenin en iyisini yapmaya kararlısınız. Kafanız sağlamdır. Düşünceniz her şeyi, hem biribirinden ayrı, hem birbiriyle olan ilişkileri içinde görebiliyor. Üstelik de, kendinizi düşünmüyorsunuz. Öylesine üstün, öylesine ilginç bir durumdasınız ki, kendi özel çıkarlarınız, önünüzde olanın, elinizdeki olanağın yanında hiç ya da anlamsız kalıyor. Giderek, herkesi rahatsız edebilecek olan düşünce, herkesin içinde olan bekleme düşüncesi de rahatsız etmiyor sizi. Size bağlanan umut ne ürkütüyor ne de yıldırıyor sizi.

o

Peki, ne yapacaksınız bu durumda? - Ne yapacaksınız BUGÜN?

o

Zafer vardır özden gelir, zafer vardır raslantıdan.

o

Barış, olağan güçlerin olası açgözlülüklere karşı eylemsiz, sessiz, sürekli zaferidir.

o

Ancak herkes rahat ederse gerçek barış olabilir, deniyor. Bu, demektir ki, gerçek barış sık sık

olmaz. Gerçekteki zaferler var yalnız; onlar da savaşlar gibi geçici çarelerdir. Buna göre, tek hatırı sayılabilir antlaşmalar, ancak ardniyetler arasında sağlanabilecek antlaşmalardır. Açığa vurulabilecek hiç bir şeyin geleneği yoktur.

o

Dilediğini hasmına zorla kabul ettirmekle öğünür insan. Kabul ettirdiği olur da. Ama dilediği şey kötü sonuca götürebilir. Hiçbir şey bana bir ulusun gerçek çıkarlarını bulup göstermekten daha zor görünmüyor. Ulusun gerçek çıkarlarını, dilekleri ile karıştırmamalı. İsteklerimizin yerine gelmesi bizi her zaman yıkımdan uzaklaştırmaz.

Sonucu sadece savaş meydanındaki bir eşitsizliğe dayanan ve hasımların tüm güçlerinin eşitsizliğinden doğmayan bir savaş, bir süre için duraklamış bir savaştır.

o

Birkaç kişinin yaptıkları, milyonlarca insan için, çevre bozulmaları ve değişmelerinin bütün canlılar üzerindeki etkilerine benzer sonuçlar verebilir. Nasıl doluyu, tayfunu, gökkuşağını, salgınları doğal nedenler yaratırsa, düşünsel nedenler de milyonlarca insanı etkiler ve bu, insanların büyük çoğunluğu, onlara göğün, denizin, dünya kabuğunun esintilerine katlanır gibi katlanmak zorunda kalır. Fizik ve kör nedenler olarak yığınları etkileyen düşünce ve istem: İşte *politika* dedikleri budur.

o

ULUSLAR ÜSTÜNE

Düşünce, tarihte ve politikada sık sık raslanan terimler üzerinde uzun boylu durursa, kesinlik denemelerinde çabucak kendini yitirir. Düşünce ister ki, her terim elle tutulur ve tanımlanabilir bir nesneyi karşılasın bir tek şeyi - ve varlığını tanıyabileceği ve tanıması gereken her nesnenin bir adı olsun, bir tek adı. Ama sözlüğü yapan kullanışları ve bu kullanış adı ne tek biçimli, ne de tek anlamlı kılmaktadır. Çünkü, bu nitelikler ancak bir tek düşüncenin eyleminden ya da (ki bu da aynı yola çıkar) birkaç kişinin bir *kalıbı* kuran ve uygulayan açık anlaşmasından doğabilir ancak. Nitekim, vatan ve ulus kelimelerinin anlamları arasında sık sık raslanan ve sık sık yararlanılan bir karışıklık vardır.

Zaten, genel olarak, ulus düşüncesi bile kolayca kavranamıyor. İnsan kafası bu düşüncenin değişik yönleri arasında yolunu yitiriyor. Çok değişik tanımlama biçimleri arasında duraksıyor. Tam kendisini doyuran bir formül bulduğunu sandığı sırada, hemen yine kendisi unuttuğu bir özel durumu akla getiriyor. Bu ulus düşüncesi bize, kullanımında ne kadar bildik ve duygularımızda ne kadar hazır geliyorsa, aklın araştırması karşısında o kadar karmaşık ve belirsizdir. Ama büyük önemi olan bütün sözler için de durum aynıdır. Hak, ırk, mal sözlerini pek rahatça kullanı-

yoruz. Ama neden hak, neden ırk, neden mal? Bunu hem *biliyoruz*, hem *bilmiyoruz*.

o

Demek oluyor ki, hem soyut, hem dirimsel, içimizde öylesine canlılık ve buyurganlıkla bütün bu güçlü kavramlar; halklar ve devlet adamlarının kafalarında, insanların kaderleri, mutluluk ya da yıkımları, ölüm kalımları ile ilgili düşünceleri, tasarıları, yargıları ve kararları oluşturan bütün bu terimler, akla belirsiz ve bulanık gelen sembollerdir... Ama yine de insanlar, bu tanımlanamayan kavramları kullandıkları zaman, birbirlerini pekâlâ anlayabiliyorlar. Demek, bu kavramlar insandan insana açık ve yeterlidirler; her biri tek başına ele alınınca, karanlık ve alabildiğine çelişkendirler.

o

Karakterleri, yaşları, inançları, töreleri ve ihtiyaçları ayrı insanlar gibi, uluslar da birbirlerine garip gelirler. Birbirlerine merakla, kaygıyla bakarlar, gülümserler; dudak bükerler, bir ayrıntıyı beğenir ve taklit ederler; tümü ile küçümserler, kıskançlık duyar ya da şişinerek hor görürler. Zaman zaman görüşmek ve anlaşmak istemeleri, ne kadar içten de olsa, görüşme bulanır ve her zaman, bir noktada dururlar. Anlaşmanın derinliği ve süresi bakımından anlaşılmaz bir çeşit sınırlar var gibidir.

Ulusların bir çoğu, kendisinin tam anlamıyla özden ve kökten bir ulus olduğuna, sonsuz geleceğin gözdesi ve bugünkü durumu, yoksulluğu, ya da güçsüzlüğü ne olursa olsun, kendisinde gördüğü olanakların en üstün gelişmelere ulaşacağını ileri sürebilecek tek ulus olduğuna içten içe inanmıştır. Herbirinin geçmişte veya olabilecekler alanında kanıtları vardır. Hiçbiri, başına gelen belâları kendi öz evlâdı gibi görmekten hoşlanmaz. Ülke genişliği ya da nüfus, maddî ilerlemeler, töreler ya da özgürlükler, kamu düzeni ya da kültür ve kafa ürünleri, hattâ, ya da anılar ve umutlar bakımından uluslar kendilerini birbirleriyle karşılaştırdıkları zaman, ister istemez kendilerini beğenme nedenleri bulurlar. Oynadıkları sonsuz oyunda herbiri kartlarını elinde tutar. Ama bu kartların kimi gerçek, kimi de hayal ürünüdür. Kimi uluslar vardır ki, ellerinde kozlar ortaçağdan, antik çağdan kalmadır; ölmüş, saygın değerlerdir. Kimileri güzel sanatlarını, yurt topraklarını, özel müziklerini, güzelliklerini ya da soylu tarihlerini sayar döker ve bunları oyun masasının üstüne, gerçek *sinekler* ve *maçalar* arasına atarlar.

Bütün ulusların kendilerini benzersiz saymak için geçmişle, bugünle, ya da gelecekle ilgili nedenleri vardır. Aslında, benzersizdirler de. Sadece karakterleri ve dış olanakları ile birbirlerine dokunan ve etki yapan bu büyük varlıkları kıyaslama imkânsızlığı, kuramsal politikanın büyük zorluklarından biridir. Bu varlıkları kuran

temel olgu, varlık ilkeleri bir halkın teklerini ve kuşakları birbirine kenetleyen içsel bağ, değişik uluslarda aynı nitelikte değildir. Kimi zaman ırk, kimi zaman dil, kimi zaman yurt toprağı, kimi zaman dinler, kimi zaman çıkarlar, örgütlenmiş bir insan topluluğunun ulusal birliğini değişik biçimde kurarlar. Herhangi bir toplulaşmanın derin nedeni, bir başkasınınkinden pek ayrı olabilir.

o

Bütün uluslara şunu hatırlatmak gerekir ki, doğada hiçbir ağaç, en iyi ışık, yer ve toprak koşulları içinde bile, sonsuz olarak büyüyüp serpilemez.

o

TARİH

Tarih, düşünce kimyasının yarattığı en tehlikeli üründür. Özellikleri herkesçe bilinir. Bu ürün düşler kurdurur, halkların başını döndürür, onlar için sahte anılar yaratır, tepkilerini aşırılığa götürür, eski yaralarını besler, buldukları rahatı kaçırır, onları büyüklük çılgınlığına veya kıyıcılık hastalığına götürür ve ulusları ısırgan, başı göklerde, çekilmez ve böbürgen bir duruma sokar.

TARİH, her istenene haklı nedenler bulur. Kesin hiçbir şey öğretmez. Çünkü, içine almadığı bir şey yoktur. Her şeye de örnek bulur. Ne kitaplar yazıldı şöylesi adlarla: *Bilmem Neden Alınacak Ders, Bilmem Neyin Öğrettikleri!...* Olan biteni gördükten sonra ne kadar gülünç oluyor böylesi kitapların geleceğe çevrik olarak yorumladıkları olayları okumak. Dünyanın bugünkü durumunda, tarihin büyüsüne kapılma tehlikesi her zamandan daha büyüktür.

Çağımızın politik olayları eşi görülmedik bir *ölçü değişikliği*, daha doğrusu, *kurulu düzen değişikliği* ile birlikte yürüyor ve karmaşıklaşıyor. İnsanlar ve uluslar olarak katılmaya başladığımız dünya, bizim alışık olduğumuz dünyaya *benzer yüzde* değil. Herbirimizin kaderini çizen nedenler sistemi, bundan böyle artık bütün yeryüzüne yayılıyor ve her sarsıntıda tümü ile yankılayıveriyor onu. Yerel sorunlar yok artık, bir noktada son bulacak sonlu sorunlar yok.

o

Eski kavramı ile tarih, paralel kronoloji tablolarının bir bütünü gibiydi. Bu tablolar arasında, zaman zaman şurada buradaki raslantıya bağlı kesişmeler gösteriyordu. Tarihte bir senkronizm arama denemeleri bir sonuç vermedi, daha doğrusu, bu çeşit ispatlamaların gereksizliğini ortaya koydu. Sezar zamanında Pekin'de olan bitenler, Napolyon zamanında Zambeziya'da olan bitenler ayrı ayrı gezegenlerde olup bitiyordu. Ama melodik, tek sesli tarih mümkün değildi artık. Bütün politik temalar içiçe giriyor ve ortaya çıkan her olay, hemen eşzamanlı ve birbirinden ayrılmaz bir anlam çokluğu kazanıyor.

Bir Richelieu'nün, bir Bismarck'ın politikası yitiyor ve anlamını yitiriyor bu yeni çevrede. Amaçlarında kullandıkları kavramlar, uluslarının özlemlerine sundukları hedefler, hesaplarında yer alan güçler, bütün bunlar bugün önemli şey-

ler değil artık. *Bir ülke kazanmak* politikacıların büyük işiydi, kimileri için hâlâ da öyledir. Zorlamaya başvuruluyor, özlenilen ülke birinin elinden alınıyor ve böylece her şey bitmiş oluyordu. Ama görüyoruz ki, artık bir düelloya, bir anlaşmaya varan bir çatışma ile sınırlı girişimler gelecekte öyle önüne geçilmez genelleşmelere yol açacaklar ki, *bütün dünyanın karışmıyacağı hiçbir şey yapılamıyacak* ve giriştiğimiz her işin *hemen ardından doğacak* sonuçları hiçbir zaman ne önceden görebileceğiz, ne de sınırlayabileceğiz.

Geçmişin büyük devletlerinin bütün yönetim dehası, politik olaylar alanındaki bağlaşmaların büyümesi ve çoğalmasıyla, güçsüz ve kullanışsız bir hale geliyor. Çünkü hiçbir deha, hiçbir karakter ve kafa gücü, hiçbir gelenek, İngilizlerinki bile, eski *tarih geometrisi* ve eski *politika mekaniği*'ne sığmayan bir insanlık evreninin durumunu ve tepkilerini dilediği gibi engelleyebilmek ve değiştirebilmekle övünemez bundan böyle.

Avrupa, birdenbire daha karmaşık bir başka uzaya götürülüvermiş bir şey gibi görünüyor bana. Orada, onun bilinen ve görünürde değişmeyen özellikleri bambaşka *ilişkilere* bağlanmak zorunda kalıyor. Özellikle, gelecek üstüne yapılabilen tahminler, geleneksel hesaplar, her zamankinden daha çok boş kalmaktadır.

Son savaşın (Birinci Dünya savaşı) sonuçları öyle olaylar gösterdi ki bize, bunlar eskiden uzun

süre genel politikanın yürüyüşünü ve çehresini kendi çizdikleri yönde belirliyebilirlerdi. Oysa bu olaylar, partilerin çoğalması, olaylar sahnesinin genişlemesi, çıkarların karmaşıklığı yüzünden, hemen ardlarından gelen sonuçları ile güçlerini yitirmiş, kösteklenmiş ve *terslenmiş* gibidirler.

Böylesi durum değişmelerinin bir kural olması beklenebilir. İleri gittiğimiz ölçüde etkiler, basitliklerini yitirecek, önceden bilinmeleri daha güçleşecek; politik işlemler, hattâ orduların işe karışmaları, bir kelime ile, açık ve dolaysız eylemler beklenene gittikçe daha az benzeyeceklerdir. *Büyük güçler, büyük ülkeler, karşılaşan yığınlar, onların bağlaşmaları, olayların sınırlanamaz oluşu, yansımaların hız kazanması, bugünkünden çok başka bir politikayı zorunlu kılacaktır gittikçe.*

Sonuçlar öylesine hızla nedenlerine bağlanamaz oluyorlar, hattâ nedenlerine öylesine ters düşüyorlar ki, belki bundan böyle olacağı *aramak*, onu üretmeye ya da üremesini engellemeye çalışmak, çocukça, tehlikeli ve saçma görünecektir. Belki de politika kafası, olaylarla düşünme alışkanlığından vazgeçecektir, ki bu alışkanlığı özellikle tarih yaratmış ve beslemiştir. Bu demek değildir ki, zaman içinde olaylar ve anıtsal anlar olmayacak, alabildiğine olacak! Ama, görevleri, olayları beklemek, hazırlamak, ya da onlardan korunacak olanlar, onların sonuçlarından şüphe etmeyi öğreneceklerdir ister istemez. Özlemi ve

gücü birleştirmek bir işe girişmek için yeterli olmayacak artık. Olacakları önceden görme iddiasını son savaşın yıktığı kadar hiçbir şey yıkmamıştır. Ama, o günlerde bilgilerimiz hiç de az değildi sanırım.

o

POLİTİKA

PARTİLER

Yurda karşı öfke yaratmamış parti yoktur.

o

Partizanlarınızın yarısını sizden koparacak ama, geri kalanının sevgisini üç katma çıkaracak şeyi yapmaktan çekinmemelidir.

o

Partisinde kiminin hoşuna giden şey, idealin belirsiz ufuklarıdır, kimininse hemen elde edilecek şeylerin kesinliğidir.

o

Düzen partilerinde anarşistler, anarşide ise düzenciler görüldüğüne göre, yeni bir sınıflama öneriyorum Herkes kendi yetilerinin partisine geçmeli.

Doğuştan yaratıcılar, tutucular ve yıkıcılar vardır. Her insan kendi gerçek partisine girmeli.

O parti, ne sözlerinin, ne de dileklerinin partisi değil, varlığının etki ve tepki biçimlerinin partisidir.

o

Her politika, ilgililerin çoğunun kayıtsızlığına dayanır. Bu kayıtsızlık olmazsa, hiçbir politika yaşıyamaz.

o

Politika, başlangıçta, insanları, kendilerini ilgilendiren şeylere karışmaktan alıkoymak sanatı olmuştur.

Sonraki bir dönemde, buna anlamadıkları şeyler üzerinde insanları karar vermeye zorlama sanatı eklendi.

Bu ikinci ilke birincisiyle bileşimler yapar.

Bileşimlerden biri şu Genel seçimli memleketlerde devlet sırları vardır. Zorunlu bir bileşimdir bu ve ne de olsa, yürütülebilir. Ama, zaman zaman fırtınalar doğurur ve hükümetleri amansız davranmaya zorlar. İktidar her zaman kendi ilkesine karşı gemisini yürütmek zorundadır. Mutlak iktidar, yönünde ilkesine karşı gidebildiği kadar gider.

o

Her sosyal durum, bir takım uydurmaları gerektirir. Kiminde yurttaşların eşitsizliği üzerinde anlaşılır. Kimileriyse eşitliği öne sürer ve düzenler.

Bunlar, oyuna başlamak için gereken anlaşmalardır. Biri ya da öteki ortaya kondu mu oyun başlar. Bu oyun ister istemez insanların ters yöndeki bir eylemine dayanır.

Bir eşitler toplumunda, insan teki eşitliğe karşı davranır. Bir eşitsizler toplumunda, büyük çoğunluk eşitsizliğe karşı çalışır.

o

Politika savaşlarının sonucu, kafalarda sorunların önem ve ivedilik sırasını bulandırmak ve bozmak oluyor.

Ölüm kalım sorunu, sadece rahatlık sorunu ile maskeleniyor. Gelecek, hemen olacakla. Çok gerekli olan en kolay elde edilenle. Derin ve yavaş olan duyguları coşturanla. Pratik politika alanına giren herşey, ister istemez yüzeydedir.

o

Tarihçi, falcının gelecek için yaptığını, geçmiş için yapar. Ama falcı, doğruluk sınavını göze alır, tarihçiyse almaz.

o

Hiçbir aklı başında kimsenin biliyorum diyemiyeceği sorunlar üzerinde görüşünü bildirmeden politika yapılamaz. Politikanın ortaya attığı sorunların çoğu üzerinde bir görüş ileri sürmeye kalkmak için insanın alabildiğine ahmak ya da bilgisiz olması gerekir.

o

Zora başvurma, savaş, zorlukları kısa zamanda ve güçlerin birdenbire dağılmasıyla kesip atmaktır. Oysa bu güçlükler en ince çözümlemeleri, en nazik denemeleri gerektirir. Çünkü, zorlamasız bir denge haline ulaşmaktır gerekli olan.

o

Bize karşı olan kimse, güçlerimizi, niteliklerimizi, derinliğimizi abartınca, bize karşı hınç yaratmak için bize korkunç nitelikler yükleyince, bizim için çalışmış olur.

o

Komşu devletlerin varlığı, ulusların sürekli bir iç savaşa karşı tek savuncalarıdır.

o

Kurt kuzuya dayanır, kuzu da ota. Otu dolaylı olarak koruyan kurttur. Etyiyen, kendini dolaylı olarak besleyen otları korumuş olur.

o

Her şeyin *özünü* başaran, her zaman pek ünsüz, belirsiz ve tek başına değersiz varlıklardır. Onlar olmasalar ve böyle olmasalar, hiçbir şey yapılamazdı. Hiçbir şey yapılamazsa, en az kaybı olacak onlardır.

Hem öz, hem önemsiz varlıklar.

o

Büyük olaylar belki de küçük kafalar için büyüktür.

Daha dikkatli kafalar için, önemi olan, duyumsuz ve sürekli olaylardır.

o

Olaylar bilinmiyen bir babadan doğarlar. Zorunluk sadece analarıdır.

o

Hak, güçlerin ara nağmeleridir.

o

DOĞU VE BATI

BİR ÇİNLİ'NİN KİTABI ÜZERİNE[1]

Tadına doyulmaz kitaplara binde bir raslanır. Gerçek değeri olan kitaplar da öyle. Onun için de, bu iki değerin bileştiği hemen hiç görünmez. Bununla birlikte, *olanaksız* olmaz demek değildir.

Bir kez olsun sevimli bir eserin, dünyamızın bir çağını yansıtması mümkündür. Bu kitapta ben, en tatlı renklerin ve en alımlı görüntüler içinde, büyük ve tapılası yeniliklerin müjdesini görüyorum. Şafağı getiriyor aklıma, o gül renkli olayı, incecik ayrıntıları ile gün doğumu dediğimiz o engin olayı sezinletip bildiren şafağı.

Avrupa ile Uzakdoğu'nun kafaları ve hattâ yürekleri arasında, dolaysız bir haberleşme girişiminden daha yeni, daha derin sonuçları olabilecek ne vardır?

Anam, Şeng Çenk

Böylesi bir düşünce ve duygu alışverişi şimdiye kadar olmamıştır. Böyle bir şeyin olabileceğine inanan kimse yok henüz aramızda.

Çin, uzun bir zaman ayrı bir gezegendi bizim için. Hayal ürünü insanlarla dolduruyorduk o ülkeyi. Çünkü, en doğal davranış başkalarını bize tuhaf gelen yanlarına indirgemektir. Perukalı ve pudralı ya da silindir şapkalı bir kafa, uzun kuyruklu kafaları düşünemez.

Bu acaip ulusa biz, karma karışık olarak, hem bilgelik hem budalalıklar; hem güçsüzlük hem de süreklilik; bir durgunluk ve akıl almaz bir hünercilik; bilgisizlik ama bir de ustalık; bir saflık ama bir de eşsiz bir kurnazlık; bir tokgözlülük ve şaşırtıcı incelikler ve hayli gülünç şeyler yakıştırıyorduk. Çin'i uçsuz bucaksız ama güçsüz; bulucu ve duragan; kör inançlı ve tanrısız; hayvanca zalim ve yine de filozof; babalara saygılı, yine de ahlâkça çürümüş bir ülke olarak düşünüyorduk. Bu karma karışık görüşümüzle şaşkına dönerek, bizim Mısırlılara, Yahudilere, Eski Yunan'a ve Romalılara bağlamadan edemediğimiz uygarlık anlayışımız içinde nereye koyacağımızı bilmediğimiz bir ülke; ne onu barbar sayabiliyorduk, onun bizi saydığı gibi, ne de bizim gururlu düzeyimizde görebiliyorduk. Onun için de bir başka evren, bir başka zamana, hem gerçek hem de anlaşılmaz şeyler arasına yerleştiriyorduk onu.

Örneğin, bizim için anlaşılması zor olan, düşünce istemlerinin sınırlı, maddesel gücün kulla-

nılışında ılımlı olmadır. Avrupalı der ki, nasıl olur da insan pusulayı icadeder ve daha ötesini merak edip dikkatini manyetizm bilimine kadar sürdürmez; böyle bir buluştan sonra, nasıl olur da bir filoyu uzaklara gönderip denizaşırı ülkeleri tanımayı ve elde etmeyi düşünmez. Barutu bulan adamlar, kimya biliminde ilerlemiyorlar ve kendilerine top yapamıyorlar, boş gece şenliklerinde fişek olarak harcıyorlar onu?

Pusulayı, barutu, baskı makinasını bularak dünyanın gidişini değiştirdiler. Onları bulan Çinliler, demek dünyanın rahatını alabildiğine bozacak araçları ellerinde tuttuklarının farkına varmadılar?

Olacak şey değildi bu, bizim için. Bu buluşları en aşırı etkilerine kadar geliştirmek bize düşüyordu. Biz ki, aşırılığa gitmede eşimiz yoktur; başkasında bu düşkünlüğün olmamasını, her üstünlükten, her fırsattan en kesin, en aşırı sonuçları çıkarmamayı aklımız almaz. Bizim işimiz, evreni devinimlerimize dar gelecek kadar küçültmek; düşüncemizi, bildiklerimizin belirsiz sonsuzluğundan çok, bilebileceğimiz ve hiçbir zaman bilemiyeceğimiz şeylerin bugünkü niceliği ile bunaltmak değil midir?

Bizim için her şeyin her zaman daha gergin, daha hızlı, daha kesin, daha yoğun, daha şaşırtıcı olması gereklidir. Yenilik, ki özünde yokolacak bir şeydir, bizim için öylesine önemli bir nitelik-

tir ki, yokluğu bütün başka nitelikleri bize haram eder ve varlığı hepsinin yerine geçer. Hiçlik duygusu, küçümseme ve can sıkıntısı hemen pek yoktur bizde; kendimizi sanatlarda, törelerde, politikada ve düşüncelerde hep daha ileri olmaya zorlarız; şaşırma ve bir anlık afallamadan başka hiçbir şeye değer vermemeğe alıştırmışız kendimizi. Yapılacak bir şeyler kaldığı sürece hiçbir şey yapılmamıştır diyen Sezar, «Ben hep iki yıl sonrasında yaşarım», diyen Napolyon bütün beyaz ırka, elinde olan her şey karşısında, bu tedirginliği, bu yetinmezliği aşılamış gibidirler. Hepimiz onlar gibi, kendinden öncekini yıkmayan, kendini de yıkmaya hazırlanmayan hiçbir şey yapmama çabasındayız.

İlginç olan şu ki, yaratıcı sanılabilecek olan bu eğilim, aslında ters eğilimlerden daha az otomatça işlemez. Çok kez sistemli olarak yenilik peşinde koşmak, işi azaltmanın, düpedüz *kolaylığa* kaçmanın bir biçimidir. Hızlanmayı açıkça bir yasa haline getirmiş olan bir toplumla, en belli özelliği duraganlık olan bir başka toplum arasında ilişkiler pek simetrik olamaz, ve dengenin koşulu olan ve gerçek bir barış düzenini tanımlayan karşılıklı davranış böylesi iki toplum arasında zor bulunabilir.

İnsanlığın bir bahtsızlığı şudur ki, uluslar arasında ilişkiler, her zaman, ortak kökleri aramaya, her şeyden önce duyarlıklar arasındaki ilin-

tileri bulmaya en az elverişli kişilerin karşılaşması ile başlıyor.

Uluslar birbirlerine ilkin en sert, en açgözlü insanların aracılığıyla değiniyorlar ya da bu aracılar inançlarını zorla kabul ettirmekte, almadan vermekte en kararlı kişiler oluyor, bu bakımdan birincilerden ayrılıyorlar. Her iki türlüsü de alışverişte eşitliği gözetmiyor. Görevleri hiç de başkasının rahatına, özgürlüğüne, inançlarına ya da malına saygı göstermek olmuyor. Güçlerini, yeteneklerini, bilgilerini, bir inanca bağlılıklarını, eşitsizliği yaratmada ya da sürdürmede kullanıyorlar. Kendilerine yapılmasını istemiyecekleri şeyi başkalarına yapma yolunda tüketiyor ve çok kez feda ediyorlar kendilerini. Oysa, başkalarına dilediğini yaptırmak, ya da onları çelmeye girişmek için insanın bazan bilmiyerek, hattâ vicdan rahatlığı ile o insanları küçük görmesi gerekir ister istemez. Başlangıçta küçümseme vardı: Karşılıklı davranışın bundan daha kolay, bundan daha çabuk kurulanı olamaz.

Bir tanımama, karşılıklı bir küçümseme, hattâ özden bir *sevişmezlik*, karşılıklı bir çeşit yoksayma, birkaç zorbalık ya da kurnazlık arddüşüncesi. İşte, bugüne kadar Çinlilerle Avrupalıların, *Mago*'larla *yabancı şeytanlar*'ın kurdukları ilişkilerin psikolojik özü.

Ama öyle bir zaman geliyor ki, yabancı şeytanlar işlek erdemlerinin engin etkileriyle duygulanmak zorundadırlar. Düşüncelerden sarhoş, gü-

ce ve bilgiye susamış, uyuyan doğal güçleri rasgele coşturup harcayan, baş edemedikleri kadar çok güçlere başvuran, her türlü düşünceden daha karmaşık, daha genel, sayısız düşünce biçimleri kuran bu yabancı şeytanlar, ilkel insan soylarını ya da uzun geçmişlerinin ağırlığı altında ezilmiş ulusları, şaşkınlıklar ya da uyuşuklukları içinden çıkarmayı da iş edindiler.

Bu durumda görülmedik çapta bir öfke savaşı başlayınca, evrensel bir panik yaratıldı ve insan soyu derinden derine sarsıldı. Her renkten, her töreden, her kültürden insanlar, bir çeşit kıyamet öncesi gününe çağrıldılar. Eski politika sürekliliğinin dayandığı bütün düşünceler ve kanılar, önyargılar ve değerlendirmeler, korkunç sınavlar geçirmek zorunda kaldılar. Çünkü savaş, *olayın,* bekleyiş'i birden sarsmasıdır. Fizik bütün gücü ile psişik'i ayakta tutar: uzun ve genel bir savaş, her insanın kafasında dünya üstüne ve yarın üstüne edinilmiş düşünceleri alt eder.

Çünkü barış, sadece bir anlaşmalar sistemi, bir semboller dengesi, özü bakımından görevsel bir yapıdır. Korkutma, barışta eylemin yerine geçer, kâğıt altının yerine geçer, altın her şeyin yerine geçer. Kredi, olasılıklar, alışkanlıklar, anılar ve sözler politika oyununun eli altındaki öğelerdir. Çünkü, her politika bir çeşit borsa oyunudur, yapma değerler üzerinde azçok gerçek bir işlem. *Her politika eninde sonunda, bir iskonto ya da bir güç cirosu demektir.* Savaş, bu *konum-*

ları siler süpürür. Gerçek güçlerin ortaya konup ödenmesini ister, yürekleri sınar, kasaları açar, olguyu düşüncenin, sonuçları ünlerin, raslantıyı tahminlerin, ölümü lâfların karşısına çıkarır; her şeyin geleceğini şimdinin kaskaba gerçeğine bağlar.

Son savaş çok şeyleri açıklamış oldu böylece. Dünyanın en başı göklerde, en zengin uluslarının neredeyse dilenci durumuna düştükleri, en güçsüz ulusları yardımlarına çağırdıkları; kol gücü, ekmek ve her çeşit yardım için yalvardıkları, kendi güçleri ile vardıkları yerde tek başlarına tutunamaz oldukları görüldü. Çok gözler açıldı, birçok yeni düşünce ve kıyaslama çıktı ortaya.

Ama, bu büyük olayların en önemli sonuçları hiç de bizim ülkemizde gelişmiyor. Bugün en fazla sarsılmış ve değişmiş olan uluslar hiç de çatışmaya doğrudan doğruya karışmış uluslar değil. Savaşın etkileri Avrupa dışına taşıyor ve hiç şüphe yok ki, koskoca Doğu yığınına da ulaşan sarsıntının apayrı dünyalarda sonuçları görülecektir.

Mago'lar (Çinliler) sonunda fazla diretken ve fazla sürekli bir eylemsizliğin sakıncalarını gördüler. Uzun süre onlar için her değişiklik kötüydü. Oysa, *yabancı şeytanlar* tam tersi ilkeye uyuyorlardı. Yunan diyalektiğinin, Roma bilgeliğinin ve İncil öğretisinin bu mirâsçıları, bilmem kaç yüzyıl inceliklerle uğraşan edebiyatçıların yönetimine razı olmuş biricik dünya ulusunu uykusundan uyandırmış olunca, kim bilir neler olup bite-

cek, dünya ölçüsünde ne çalkantılar görülecek, Avrupa içinde neler değişecek, insan ve dünyası gelecek günlerde hangi yeni dengeye doğru sürüklenecek?

Ama, insan sorunlarına insanca bakarken, birbirinden böylesine ayrı ulusların, ister istemez birbirlerine yaklaşmalarını düşünmekle yetiniyorum. Birbiri karşısına çıkan bu insanlar bugüne dek birbirlerine kökten yabancı gözüyle bakmışlar ve öyle idiler de. Çünkü, birbirlerine hiç ihtiyaçları yoktu. Kesin olarak birbirimiz için sadece birer tuhaf yaratık olmakla kalıyorduk. Her ne kadar birbirimize bazı erdemler, ya da kimi konularda üstünlük bağışlıyorsak da, bu, şu ya da bu canlılarda bizde olmayan bir güç ya da çeviklik olduğunu kabul etmekten öte bir şey değildi.

Çünkü, birbirimizi yalnız ticaret, savaş, laik ya da dinsel politika eylemleri içinde tanıyorduk ve hâlâ da tanımaktayız. Bütün bu çeşit ilişkilerin temelinde hasım kavramı ve hasmı küçümseme vardır.

Bu çeşit ilişkiler, ister istemez yüzeydedir. İnsanların iç dünyasını hiç bilmemek bu ilişkilerle bağdaşmakla kalmaz, bilmemeği gerektirir de: iç dünyasını derinliğine bildiğiniz ve duyarlığını kendinizinki ile ölçebildiğiniz bir kişiyi aldatmak, kızdırmak ya da yoketmek size çok acı gelir, kolay kolay yapamazsınız bunu.

Ama dünya halkları birbiriyle öylesine sıkı bir bağlantı ve öylesine çabuk bir haberleşme içi-

ne giriyorlar ki, bir zaman sonra, ilişkileri basit çıkar manevralarında kalacak kadar birbirlerini tanımazlık edemiyeceklerdir. Sömürme, sızma, zorlama ve yarışma eylemlerinden başka şeylerin de yeri olacaktır.

Nitekim çoktan beri, Uzak-Doğu sanatı eşsiz yapıtlar sunuyor dikkatlerimize. Her şeyi anlamaya, yutucu bünyesine sindirmeye özenen Batı, koleksiyonlarında, oradan *eğri-doğru* her yolla gelmiş nice harikalara ön sırada yer vermektedir.

Şunu bilmemizin yeridir belki: biçimlerin orantı ve bileşiminde çok usta olan Yunanlılar, gereçlerde incelmeye gitmeyi ihmal etmiş gibidirler. Yanı başlarında buldukları gereçlerle yetinmişler, daha incelmiş şeyleri, duyuları büyüleyen ve düşüncelerin işe karışmasını geciktiren şeyleri hiç aramamışlardır. Gök İmparatorluğuna (Çin'e) borçlu olduğumuz şeyler arasında o güzelim ipeğin, çininin, minelerin, kâğıdın ve daha nice şeylerin bulunuşu vardır. Bütün bunlarla hep senli benli oluverdik. Çünkü hepsi dünya uygarlığının zevklerine uygun düştüler.

Ama bir yabancı soyun yeteneklerini beğenmek ve kullanmak yetmez. Onun duygularını ve ruhunu küçümsemeyip, sadece yaptığı vazolar, lâkeler, fildişi, tunç ve yeşim işçiliklerinin gözümüzü okşamasıyla yetinemeyiz. Bu eşsiz yapıtlardan daha değerli bir şey var ki, bunlar onun sadece belirtileri, eğlentileri ve kalıntılarıdır. O daha değerli olan şey ise, hayattır.

Kitabını okurlara sunmaya ve salık vermeye kalkıştığım bay Çeng, ne zamandır kendimize bunca güvenerek bilmeye yanaşmadığımız, küçümsediğimiz ve alay ettiğimiz şeyi bize sevdirmeye çalışıyor.

Eski bir aileden, ataları arasında sayın ve ünlü Lao-Dzı'nın da bulunduğu bu soydan aydın kişi bizim aramıza doğa bilimlerini öğrenmeye gelmiş ve eserini Fransızca olarak yazmıştır.

Giriştiği büyük iş, bizi o sayısız insanlar uçurumunun canlı derinliklerine götürmektir. Bugüne dek o dünya üstüne bildiğimiz, bize fazlasıyla benziyen gözlemcilerin dedikleri idi.

Yazarımızın yapmak istediği bambaşka bir şey. Yüreğimize dokunmak, bize Çin'i içinden aydınlatmak istiyor. Ona tuttuğu tatlı bir ışıkla bize Çin ailesinin bütün organizmasını, törelerini, erdemlerini, büyük ve küçük yanlarını, iç yapısını sonsuz bitkisel gücünü saydam bir perde üstüne yansıtıyor.

Bu işi en özgün, en ince, en ustaca yoldan yapıyor: Baş kişi olarak annesini seçiyor. Bu büyük yürekli kadının sevimli bir kişiliği var. Ayaklarına yapılan işkencenin acı hikâyesini, ev hayatında başına gelenleri anlatırken olsun; çocuklarına eski masallar kadar saf ve esrarlı hikâyeler uydururken olsun; politik olaylar, Japonlarla savaş, ya da Boxerlerin ayaklanması üstüne kendi izlenimlerini dile getirirken olsun, onu dinlemek büyüledi beni.

İnsanlığın önüne kendi soyunun tercümanı olarak tatlı ve sevimli bir anne çıkarmak öylesine şaşırtıcı ve yerinde bir buluş ki, büyüsüne kapılmadan, sarsılmadan edemez insan.

Burada düşüncemi tam olarak söyliyeyim mi? Yazar bizi daha iyi tanısaydı, anasının adını ve varlığını işe karıştırmak aklına gelir miydi? Bizi dünya sevgisine ana şefkati dolambacından götürmeye kalkar mıydı? Hiçbir Batılı düşünemiyorum ki, Çin halklarına en yüce insan duygusuyla seslenmeyi akıl edebilsin. Bunun üzerinde düşünülebilir. Zaten bütün bu kitap, düşünceleri, Avrupa'ya, onun törelerine, inançlarına, yasalarına ve özellikle de politikasına çekiyor. Orada da burada da, her an geçmişin ve geleceğin acısıyla dolu. Açıkça ortadadır ki, gelenek ve ilerleme insan soyunun iki büyük düşmanıdır.

İLERLEME ÜSTÜNE

Eskiden, sanatçılar İlerleme denen şeyi sevmezdiler. Sanatçıların sanat eserlerinde gördükleri ilerleme, filozofların törelerde gördükleri ilerlemeden çok daha fazla değildi. Bilginin barbarca ilerlemelerini, mühendisin peyzajları hoyratça değiştirmesini, makinelerin zalim egemenliğini, kollektif örgütlenmelerin karmaşıklığını gidermek için insan tiplerinin basitleştirilmesini büyük suç sayıyorlardı. 1940'lara doğru, daha yeni başlayan bir biçim değişmesinin ilk etkilerini kınıyorlardı. Romantikler, Ampère'lerin, Faraday'lerin çağdaşları oldukları halde, bilimleri kolayca hiçe sayıyor, ya da küçümsüyorlardı, ya da bilimlerin sadece hayalleri coşturan yanı ile ilgileniyorlardı. Kafaları, kendi kendilerine yarattıkları bir Ortaçağ'da sığınak arıyordu. Kimyadan kaçıp simyaya gidiyorlardı. Efsanelerden ya da tarihten, yani fiziğin tam tersinden hoşlanıyorlardı. Örgütlenmiş yaşayıştan, kültürünü hattâ komedyasını yaptıkları tutkular, coşkular dünyasına kaçıyorlardı.

Ama, o çağın büyük bir insanının düşünsel tutumunda, üstünde durulmaya değer bir çelişki görülüyor. Bir yandan Edgar Allan Poe, yeni barbarlığa, modernleşme saplantısına ilk çatanlardan biri iken, öte yandan edebiyat ürünlerine hayaller yaratma sanatını, ve giderek şiir ile giriştiği işleri ve işlediği suçları, kınadığı çözümleme ve hesaplı kuruculuğa dayanan kafanın tâ kendisini getiriyordu.

Kısacası, ilerleme tanrısının karşısına, ilerlemeyi lânetleme tanrısı çıktı. Ve bundan iki beylik düşünce doğdu.

Bize gelince, çevremizde ve içimizde başgösteren şaşırtıcı değişmeler üstüne ne düşüneceğimizi bilemiyoruz. Yeni gerçekler, yeni sıkıntılar içinde, dünya hiç bir zaman bugünkü kadar nereye gittiğini bilmez olmamıştı.

o

Sanatçıların ilerlemeyi sevmemeleri üstüne düşünürken, bazı yan düşünceler geldi aklıma. Değerleri neyse odur. Dilendiği kadar boş da olsalar, söyleyeceğim yine de.

XIX. yüzyılın ilk yarısında sanatçı, kendi karşıtını buluyor ve tanımlıyor: Burjuva diyor buna. *Burjuva*, romantiğin simetrik karşılığıdır. Çelişkili nitelikler yükleniyor burjuvaya. Çünkü, bir yandan alışkanlığın kölesi sayılıyor, öte yandan ilerlemenin budalaca tutkunluğu. Burjuva hem sağlamı sever, hem de iyinin daha iyi olacağına inanır.

Burjuva beylik düşüncenin en elle tutulur gerçeğe bağlılığının simgesidir. Ama, yaşama koşullarının gittikçe artan ve neredeyse önüne geçilmez iyileşmesine, ne idiğü belirsiz bir gelişmesine inanır. Sanatçı ise, bir düş ülkesi ayırır kendisine.

Derken zaman ardından gelen zaman, ya da, isterseniz, beklenmedik bileşimlerin şeytanı diyelim ona (O şeytan ki, ortada olandan, en şaşırtıcı sonuçlar kestirip çıkarır ve bunlarla geleceği kurar), eskiden birbirinin tam tersi olan iki kavramı olmayacak bir biçimde birbirine karıştırma cilvesini yaptı. Öyle oldu ki, olağanüstü ile olağan, akıldışı ile akıl, şaşırtıcı bir birlik kurdular. Bu iki düşman, bir inançta birleşip hayatlarımızı sonsuz değişmeler ve beklenmedik olaylar yoluna soktular. Denebilir ki, insanlar her bilgiyi geçişli, marifetlerinin ve maddesel ilişkilerinin her halini geçici görmeye alıştılar. İşte, bu yeni bir şey. Genel yaşama tutumu, beklenmedik şeyleri gittikçe daha fazla hesaba katmak zorundadır. Gerçeğin ucu açıkça görülmüyor artık. Yer, zaman, madde eskiden hiç sezinlenmemiş özgürlükleri benimsiyor. Bilimsel kesinlik düşler yaratıyor. Düşler somutlaşıyor. Birçok kez yanıldığı ortaya çıkan, mutlu deneylerle maskara edilen beylik düşünceye yalnız bilgisizler başvuruyor artık. Ortalama doğru hiçe indi artık. Herkesçe kabul edilir olmak; eskiden yargılara ve kanılara yenilmez bir güç kazandırıyordu. Bugünse, bu nitelik değerden düşürüyor onları. Herkeslerin her yerde, her zaman inandık-

ları şey, bugün fazla bir değer taşımaz görünüyor artık. Büyük bir çoğunluğun düşünce tanıklıklarının birleşmesinden doğan bir çeşit inanç kesinliğinin karşısına, az sayıda uzmanların inceleyip yorumladıkları kayıtların objektifliği çıkıyor...

İnsanlığın kurduğu ve türlü masallarımızda yer alan düşlerin hemen hepsi — havada uçuş, suya dalış, yok olan şeylerin görünmesi, insan sesinin saptanıp bir yerden bir yere iletilmesi, zamanından ve kaynağından koparılması, — ve daha başka düşlere bile girmemiş nice acaiplikler — olmayacak şeyler, hayaller değil artık. Masal dünyası ticaret metaı halini aldı. Harika makinelerin yapımı ile binlerce insan geçinir oldu. Ama bu harikaların üretilmesinde sanatçının hiç bir payı olmadı. Bilim ve sermaye üretiyor bunları. Burjuva parasını bu fantazyalara yatırıyor ve ortamalı düşünüşün yıkımı üzerine kumar oynuyor.

o

Louis XIV, güçlü saltanatının doruğunda; doğayı yenmek, eğlenmek, düşüncesini geliştirmek, heyecanlarla coşturmak için, bugün orta halli birçok insanın ellerindeki olanakların yüzde birini bile edinememişti. Tanrısal ve şatafatlı bir zevk olan buyurma, boyun eğdirme, korkutma, şaşırtma, cezalandırma veya bağışlama zevkini saymıyorum, orası doğru. Ama, zamanı ve uzaklıkları yenme, hız, özgürlük, yeryüzünün bütün görüntüleri.. bütün bunlar düşünülürse...

Bugünün genç, sağlıklı, oldukça paralı bir insanı, istediği yere uçuyor, dünyayı bir çırpıda dolaşıyor, her gece bir sarayda yatabiliyor. Hayatına yüzlerce biçim verebiliyor; hemen her yerde biraz aşk tadıp biraz güven bulabiliyor. Kafasız değilse (gerçeğinden fazla derin olmayan bir kafası varsa), var olanın en iyisini derliyor, her an mutlu bir insan haline gelebiliyor. Kralların en büyüğü bu kadarını bulamaz. Yüce kralın bedeni, onun bedeninin olabileceğinden çok daha az mutluydu, ister sıcaklık soğukluk bakımından olsun, ister ten ve kaslar bakımından. Kral rahatsızlandı mı, gördüğü yardım pek güçsüzdü. Kuştüyü yataklar üstünde ve başındaki sorguçlarıyla kıvranıp inlemek zorundaydı. Acısının bir anda dinmesi umudu yoktu; kimyanın bugün en yoksul hastaya sunduğu acısız baygınlık olanağından yoksundu.

Böylece keyif için, acıya karşı, sıkıntıyı ve her türlü hevesi merakı beslemek için bugün sürü ile insan, ikiyüz elli yıl önce Avrupa'nın en güçlü insanının bulabileceğinden daha fazla olanak bulabiliyor.

Bugün gördüğümüz, yaşadığımız ve etkisi altında bulunduğumuz büyük değişmenin daha da geliştiğini, arda kalmış töreleri büsbütün başkalaştırdığını, yaşama ihtiyaç ve yollarını bir başka düzene soktuğunu düşünürsek, çok geçmeden, yeni çağ, hiç bir kafa alışkanlığıyla eskiye bağlı olmayan insanlar yaratacaktır. Tarih onlara garip, nerdeyse anlaşılmaz hikâyeler gibi gelecek. Çünkü,

çağlarındaki hiç bir şeyin geçmişte örneği olmayacak, geçmişten hiç bir şey onların çağında var olmayacaktır. İnsanlarda sadece bedensel olmayan ne varsa değişmiş olacak. Çünkü, özlemlerimiz, politikamız, savaşlarımız, törelerimiz, sanatlarımız çok hızlı bir yenilenme zorunluğu altına girmiştir. Bütün bunlar gittikçe daha sıkı olarak müsbet bilimlere bağlanmakta, dolayısıyle de eski'den daha fazla kopmaktadır. Eskiden gelenek ve tarihsel olaya verilen bütün önem, bugün *yeni olay*'a verilmeye başlıyor.

Daha şimdiden, yeni ülkelerden Versailles'yı gezmeye gelenler, koca perukalı, işlemeli elbiseleri, soylu tören duruşlarıyla sıralanmış o eski ünlü kişilere, bizim Etnografya müzesinde, yokolmuş ilkel kavimlerin rahiplerini ve şeflerini andıran kuş kanatları ya da postları giydirilmiş mankenlere baktığımız gözle bakıyorlar.

o

Eskiden, *ilerleme* denen şeye olumlu bir gözle bakmayı denedim. Ahlâk, politika ya da estetikle ilgili her çeşit düşünce bir yana bırakılınca, ilerleme şuna indirgenebilir gibi geldi bana: İnsanların kullanabileceği (mekanik) *güç*'ün ve öngörülerinde varabilecekleri *kesinliğin* pek çabuk ve pek belirli artışı. Belli bir sayı beygir-gücü, belli bir sayı ondalıklar. İşte bunlar öylesi belirtiler ki, yüzyıldan beri büyük ölçüde artmış oldukları su götürmez. Her gün, dünyada her çeşit bunca motor-

da tüketilen enerji kaynaklarını düşünün. Paris'in bir caddesi bir fabrika gibi çalışıp sarsılıyor. Akşamları, bir ateş şenliği, ışık hazineleri, yarı kamaşan gözler önüne, görülmedik bir savunma gücü, nerdeyse suç sayılabilecek bir cömertlik seriyor. Har vurup harman savurmak, kamusal ve sürekli bir zorunluk haline mi geliyor yoksa? Alışır olduğumuz bu aşırılıklar üstünde yapılacak uzun bir inceleme, kim bilir neler çıkarır ortaya? Uzakça bir yerden bizim uygarlık durumumuza bakacak bir gözlemci, Birinci Dünya Savaşını, araçlarımızdaki gelişmenin çok uğursuz ama dosdoğru ve kaçınılmaz bir sonucu olarak görecektir belki de. Bu savaşın yaygınlığı, süresi, şiddeti ve hattâ azgınlığı, güçlerimizin büyüklük ölçüsüne uyuyordu. Barış zamanındaki endüstri güçlerimizin, olanaklarımızın ayarında bir savaş oldu bu. Orantıları bakımından eski savaşlardan ne kadar ayrı oldu. Bu ayrılığı, eylem araçlarımız, maddesel kaynaklarımız, bolluğumuz *gerektiriyordu.* Ama ayrılık sadece orantılarda olmadı. Fizik alanında, niceliği artıp da *niteliği* değişmeyen bir şey olamaz. Benzer biçimler ancak arı geometride vardır. Aynılık düşünceden başka yerde yoktur hiç bir zaman. Son savaşı, eski çatışmaların sadece bir büyümesi olarak göremeyiz. Geçmişin savaşları, çatışan ulusları tam bir tükenmeye götürmeden hayli önce sona ererdi. İyi satranç oyuncularının bir tek âleti yitirince oyunu bırakmaları gibi. Dram, bir çeşit *anlaşma* ile bitiyordu ve güçlerin eşitsizliğini ortaya

koyan olay, gerçek olmaktan çok, sembolikti. Bizse, tersine, birkaç yıl önce pek modern savaşımızın, düşmanları sonuna dek tüketinceye kadar uzadığını gördük; hepsinin en uzaklarına varıncaya kadar bütün olanaklarını birbiri ardından ateş hattında harcattılar. Joseph de Maistre'in ünlü bir sözü vardır. Bir savaş, yitirildiğine inanılınca yitirilir, der. Bu söz, eski gerçekliğini yitirmiştir bugün. Savaş, bundan böyle, *gerçekten* yitiriliyor. Çünkü, insandan, ekmekten, altından, petrolden yoksun kalan sadece ordular değil, memleketin dört bir yanı oluyor.

o

Başarılan bunca ilerlemeler içinde, ışığınki kadar şaşırtıcı olanı yoktur. Az yıl öncesine kadar ışık, sadece gözler için bir olaydı. Var ile yok arası bir şeydi. Uzayda dağılıyor, rasladığı bir maddeyi az çok değiştiriyor, ama ona yabancı kalıyordu. Oysa, bugün dünyanın başlıca bilmecesi oldu. Işığın hızı, evrenin özü ile ilgili bir şeyleri açıklıyor ve sınırlıyor. Ağırlığı olduğu sanılıyor. Dağılımı üstündeki incelemeler, boş uzay ve salt zaman kavramlarımızı yıkıyor. Madde ile benzerlikleri ve ayrılıkları akıl ermez bir biçimde bir araya geliyor...

o

KARIŞIK YAZILAR

(MELANGES)

Düşünce, evrenin daha çabuk yokolmak için bulduğu yollardan biri olabilir.

o

Hiç bir insanı daha korkunç, daha amansız, daha.. yapamaz dünyayı *olduğu* gibi görme yetisinden başka.

o

«*Şapkam*», «*Sütlü kahvem*» der gibi, *Tanrım! Mon Dieu, Mein Gott, Dio mio!* demek kimi dindarlar için ne saygısızlık!

— Tanrı'ya *benim* Tanrım demekten daha içten ne olabilir? Bir Tanrı ile bir *ben* arasında başka kimseye yer yoktur.

o

Ustalar bize olmayacak şeyler dünyasında olabilecek olanları gösterirler.

o

Haklı çıkmak isteyenden korkun. Doğru ile kendi kişiliği arasında, özellikle sıkı bir ilişki ol-

duğunu sanır. Aklı kendi karısı sanıp kıskanır. Oysa, akıl ne kadar birisinin karısı olursa, o kadar az akıl'dır.

o

Bir zafer takının alından geçmek, bir boyunduruğun altından da geçmektir.

o

Çocukları severim. Çünkü, eğlenince eğlenirler, ağlayınca ağlarlar ve birinden ötekine kolayca geçerler. Ama ikisindeki yüzlerini birbirine karıştırmazlar. Her biri ötekinden kesinlikle ayrıdır.

Ya bizde?...

o

Süs, gözler için bir oyalamadır. Orantı kendini göstermeden etkili olmalı.

o

Düşünce, bizi, şanlı şerefli durumumuza karşı olduğu kadar, halimizin çürüklüğüne, düşüklüğüne karşı da korumalı.

o

Üzgünüm, ondan ağlıyorum diyordu Yaşantı. Ağlıyorum, ondan üzgünüm diyordu Müzik.

o

Kesin düşünceler, çok geçmez, hiç bir şey yapmamaya götürürler.

o

İnsanlar, gösterdikleri ile birbirlerinden ayrılırlar, sakladıklarıyla birbirlerine benzerler.

o

MONOLOG MU, DİYALOG MU?

— Hiç bunu düşündüğünüz oldu mu?
— Kimi rastlantı düşündürüyor insanı.
— Birbirine böylesine yakın şeyler hiç bir zaman bir arada görülmemişti...
— Şimdiye kadar farkına varmamıştım...
— Ne? Bende yenilik ha? İçimde dolaşmadık yer bırakmayan bende?
— Gördüğüm bu düşü kendim bulamazdım hiç bir zaman.
— Benim bu dudaklarıma gelen gülüş kimin acaba?
— Birden yaptığım bu hareket, bu acaip sıçrama, bir daha tekrarlıyamam onu.
— Bu kadar budala, bu kadar yiğit, bu kadar korkak, bu kadar ölüme yakın olduğumu bilmiyordum.
— Ne karşılık verdim, bilmem.
— Bana ne soruldu, ne sorulmadı, bilmiyorum.
— Kendimi bütün gücümle sorguya çekiyorum. Ama senin keyfince değil, benim keyfimce.
— Birden kardeşmiş gibi bakıyor ve konuşuyorum.
— Biri gelecek, benim belirsiz olarak gördüğümü apaçık görecek.

o

İnsanın ödevi, ne için yaratılmışsa onu elinden geldiğince yapmaktır. Hiç bir şey için yaratılmış değilsen, ödevin yoktur. Bunun doğruluğu şundan belli: Herkese ödevler vermeyi gerekli bulan her doktrin, herkesin bir şey için yaratıldığını ve herkes için aynı şeyin geçerli olduğunu ileri sürüyor.

Dostlarımızın yürekleri çok kez düşmanlarımızın yüreklerinden daha kapalıdır bize.

o

Kendine yaranma gurur, başkalarına yaranma ise boş gururdur.

o

Gücün güçsüzlüğü, güçten başka bir şeye inanmamasındadır.

o

Dünyada en çok kötülük yapanlar hiç de en «kötüler» değildir; beceriksizler, savsaklar ve saf-dillerdir.

o

Bir miktar «iyi insan» olmasa, «kötüler» güçsüz kalırdı.

o

Her erkekte bir kadın vardır, ama hiç bir sultan onun kadar saklı değildir.

o

Asıl züppe, sıkıldığı zaman sıkıldığını, eğlendiği zaman eğlendiğini açıklamaktan korkandır.

o

Büyük şair sayılanlar, şiiri kamu oyunda ciddiye aldırtanlar, onu bir kurum, bir Devlet işi yapanlardır.

o

Kimsin? — *Olabildiğim insan.*

o

Doğru yalanı gerektirir. Çünkü, tersi olmasa nasıl tanımlanabilir?

o

Yalnız gazeteler ve kitaplar yoluyla bilinen bir şeyin, bilinmediğine yemin edebilirsiniz.

o

Aşk; — *sevmek* — özenmektir. Öğreniriz onu. Kelimeler, eylemler, duygular öğrenilir. Kitapların, şiirlerin rolü. Özgün aşk binde bir olsa gerektir. Bundan bir masal konusu çıkarılabilir.

o

Aşk ve düşünce karışımı içkilerin en sarhoş edenidir.

o

Hayat durmadan harcadığını durmadan hazırlar.

o

Falan kişi yalnız sizin bildiğiniz insan değil, bilmediğiniz insandır aynı zamanda. Bu bilmediğiniz insanda, onun olacağı ve kendinin de bilmediği insan vardır.

o

İnsanlar birbirini yemek için birbirinden nefret etmek zorundadırlar. Bu bakımdan hiç de hayvanlardan üstün sayılmazlar. Hayvanlar birbirlerini azgınlıkla yerler ama, kin duyarak değil. Hayvanda yararsız hiç bir şey yoktur.

o

Aklı olanın kötülüğü — «Haklı» olan, «hak»ı olan, 'hakkı' ya da 'doğru'yu elinde tutan kişi, her zaman bu üstünlüğünden yararlanma sevdasına kapılabilir ve pek çok doğal bir kötülüğe sürüklenir.. «doğruluk ve adalet uğruna.»

o

Omuzuna dostça dokundum, meğer yarası tam ordaymış.

o

Denize, duvara bakarken bir cümle, bir dans, bir çember görüyorum. Göğe bakarken, büyük ve yalın gök bütün kaslarımı genişletiyor. Göğe bütün bedenimle bakıyorum.

o

Sözün anlatmak istediğini anlattığı binde birdir.

o

Gözlerimizde yanılmak, düşüncelerimizde yanılmaktan daha zararlıdır.

o

Yazmak, aslında geleceği görmektir.

o

Kendimizi ne kadar bilmediğimizi, yazdıklarımızı yeniden okurken anlarız.

o

Sanattaki güçlük, şair olana düşünceler getirir; şair olmayanın elinden düşüncelerini alır.

o

Eleştirmenler: En miskin köpek bile öldürücü bir yara açabilir; kuduz olması yeter.

o

Mantık ancak mantıkçıları korkutur.

o

En önemli düşüncelerimiz, duygularımızla çelişenlerdir.

o

Kendi bulduğumuz bir kalıp içinde düşünebilseydik, en güzeli bu olurdu.

o

Bilmediğimiz şeyden söz etmek daha çok hoşumuza gider. Çünkü odur düşündüğümüz. Kafanın çabası ona gider ve yalnız ona gidebilir.

o

Edebiyatın amacı, hayatınki gibi belirsizdir.

o

Akıl, şairin uyağı akıldan yeğ tutmasını ister.

o

Şiirde felsefe yapmak dün de bugün de, şaşırtıcı dama kurallarına göre oynamak olmuştur.

o

Eserler: Biçim, eserlerin iskeletidir; iskeleti hiç olmayan eserler vardır. Bütün eserler ölür ama, iskeleti olanlar, bu kalıntı sayesinde, eti olanlardan daha çok yaşar.

o

Kolayca taklit edilebilecek, taklit edildiği de kolayca inkâr edilebilecek şeylerden kaçınmalıdır.

o

Sanat: Eşyada hani ne olduğunu söyleyemediğimiz bir hal var ya? İşte onu körükörüne taklit edebilirsen belki o zaman güzele ermiş olursun.

o

Düşünce, düz yazıda oturur; şiirde ise yardım eder, gözetler, yol gösterir.

o

Bizim için söylenen her şey yanlıştır, ama bizim düşündüğümüzden başka türlü yanlıştır.

o

İnsan, kendini hiç bir zaman yeterince beğenmez ki, tümü ile içini açabilsin.

o

Bana güç geleni her zaman yeni bulurum.

o

Tanrı erkeği yarattı; yalnızlığını yeterli bulmadı; ona bir de eş yarattı ki, yalnızlığını daha iyi duyabilsin.

o

VARIETE'DEN

Makine yönetiyor. İnsan hayatı sıkı sıkıya bağlı ona ve mekanizmaların korkunç keskinliğindeki isteklerine boyun eğmiş. İnsanların yarattıkları makineler doymak nedir bilmiyorlar. Şimdi, kendilerini yaratanları etkiliyorlar, onları kendilerine göre yoğuruyorlar. Onlar, iyi dizginlenmiş insanlar istiyorlar. Aralarındaki ayrılıkları siliyorlar yavaş yavaş ve onları kendi düzenli işleyişlerine, düzenlerinin tekdüzeliğine elverişli kılıyorlar...

Makine ile aramızda bir çeşit anlaşma var, sinir sisteminin toksinlerdeki gizli cinlerle girdiği korkunç bağlaşmalara benzer bir anlaşma. Makine bize yarar sağladıkça, daha yararlı oluyor. Daha yararlı oldukça da, biz *eksikleniyoruz*, onlarsız yaşayamaz oluyoruz.

Yararlının karşılığı var.

o

KÖTÜ DÜŞÜNCELER
VE
BAŞKALARI

Bizim düşüncemize *kendi* düşüncemiz olduğu için inanmamayı öğrenmeliyiz. Tersine, kendi düşüncemiz olduğu için onu dizginlemek ve büyük kuşku ile karşılamak gerekir.

«*Bizim*» — pek açık anlamlı bir şey mi bu?

Bizim dediğimiz şey, bize zor aydınlanan ve zor tutulan bir yoldan, yolların *en karanlığından* gelen şeydir.

Bizim dediğimiz şey, *bizde* olduğu bahanesiyle her şeyi göze alan, bizimle her istediğini yapan birisine bağlıdır.

o

Klasisizm, romantizm, realizm, hümanizm gibi sözlerle *ciddî olarak* düşünmek mümkün değildir. Şişeler üstündeki etiketlerle insan ne sarhoş olur, ne de susuzluğunu giderir.

o

«Beni sev» demeyin her zaman, bir şeye yaramaz bu. Ama Tanrı öyle diyor.

o

BİLGELİKLER

Bir bilgelik aşktan kaçar
Hayvan nasıl ateşten kaçarsa
Yutulmaktan korkar
Yanmaktan korkar

Bir bilgelik aşkı arar
Ve düşünen yaratık gibi
Kaçmaz, üfler ateşi
Onunla güçlenir, eritir demiri

Aşkın güçleri ona geçer böylece.

o

Kimi insanların bizi çok kötü bilmeleri hoşumuza gitmeli. Çünkü yamru yumru bir aynada çirkin görünmek iyi bir şeydir.

o

Bütün düşmanlarımız ölümlüdür.

o

BENZEŞME

Meleklerin en güzeli Tanrılarla eşit
olmak istedi.
İnsanlar Tanrılara benzemek
istediler.
Tanrı insan kılığına girdi.

Tanrı insanlara, küçük çocuklara
benzemelerini öğütler.
Böylece, kimse benzeşmeden
kurtulamıyor.

o

Erdemlilerde kötülük iyiliğin tuzu biberidir. Erdemsizlerde ise tam tersi.

o

Umut yaşatır ama gergin ip üstünde.

o

«Derdini kâğıda dökmek» tuhaf bir heves. Birçok kitabın kaynağı, hem de en kötülerinin.

o

Düşünenlerin değeri, istediklerine göredir. Neyi istiyorsam, değerim odur.

o

Hiç bir şeye benzemeyen yoktur.

o

En aydınlık düşüncelerimiz, karanlık bir çabanın kızlarıdır.

o

Dâhi insan bana biraz dehasından verendir.

o

Her tartışmada insanın savunduğu bir tez değil, kendisidir.

o

Ressam gördüğünü değil, görülecek olanı yapmalı.

o

Bir şef, başkalarına ihtiyacı olan insandır.

o

Bir devlet, yaşayan ve kendine karşı çıkanı ne kadar koruyabiliyorsa, o kadar güçlüdür.

o

Tanrı her şeyi hiçten yarattı. Ama hiç, kendini belli ediyor.

o

Bütün dünya bir tohuma soluk verir ve bir ağaç yapar ondan.

o

Yaşamak istiyorsan, ölmek de istiyorsun demektir. Yoksa yaşamanın ne olduğunu kavramıyorsundur.

o

Herkes bir başkasından bir şeyi saklar ve herkes kendinden bir şeyi saklar.

Demek ki, içtenliğin iki yamacı var.

o

KİMDİR AVRUPALI?

Önünüze serecek olduğum mantıklı bir tanımlama değildir. Bir türlü görüş, bir görüş açısıdır benimki ve elbet ne daha çok, ne daha az haklı bir sürü başka görüşler de vardır. Ben Avrupalıları tarih boyunca şu söyleyeceğim üç etki altında kalmış halklar olarak ele alacağım.

Bu etkilerin birincisi Roma'dır. Roma'nın egemen olduğu her yerde; gücünün kendini duyurduğu her yerde; hattâ korkulduğu, beğenildiği, kıskanıldığı her yerde; kılıcının ağırlığını duyurduğu her yerde; kurumlarında ve yasamalarındaki görkemin, devlet görevlilerindeki gösteriş ve saygınlığın benimsendiği, kopya edildiği, hattâ bazen maymunca taklit edildiği her yerde Avrupalı bir şey vardır. Roma örgütlenmiş ve sağlam devlet gücünün değişmez örneğidir.

Bu büyük başarının nedenlerini bilmiyorum.

Onları şimdi aramanın gereği yok. Romalı olmasaydı Avrupa'nın ne olacağını aramak da boştur.

Bizim için tek önemli olan, hem akla hem boş inanlara yer veren bu gücün; hukukçu kafasını, asker kafasını, dinsel kafayı, biçimci kafayı içine alan, fethedilmiş ülke halklarına ilk kez hoşgörü ve iyi yönetim nimetlerini tattırmış olan bu gücün, bunca ırklar ve kuşaklar üzerinde bıraktığı izin şaşırtıcı sürekliliğidir.

Sonra Hıristiyanlık gelir. Roma'nın fethettiği yerlerde nasıl yayıldığını bilirsiniz. Hıristiyanlar gelinceye kadar hıristiyanlaşmamış olan Amerika'yı, genel olarak Roma yasasını ve Sezar'ın imparatorluğunu tanımamış olan Rusya'yı bir yana bırakacak olursak, İsa dininin yayıldığı yer, hemen tümüyle imparatorluk gücünün buyruğuna girmiş olan ülkelerdir. Birbirinden çok ayrı olan bu iki fetih arasında yine de bir çeşit benzerlik vardır ve bu benzerlik bizim için önemlidir. Romalıların hep daha kıvrak, daha ustaca olmaya çalışan, kıvraklığı ve kolaylığı merkez gücünün azalmasıyla, yani imparatorluğun sınırları ve katışıklığı ile artan politikası, milletlerin bir tek millet eliyle yönetilme sistemine pek ilginç bir yenilik getirmiştir.

Nasıl *şehirlerin şehri* Roma bütün inançları bağrına basmış, birbirinden en uzak, birbirinden en karışık tanrıları, en değişik inançları Romalılaştırmışsa, imparatorluk yönetimi de, Romalı adının taşıdığı büyüye güvenerek, Roma şehrini, *Ro-*

malı yurttaş (civis romanus) şerefini ve haklarını türlü ırklara, türlü diller konuşan insanlara bağışlamaktan çekinmiyordu. Böylece, aynı Roma'nın etkisiyle tanrılar bir topluluğa, bir yere, bir dağa, bir tapmağa ya da bir şehre bağlı olmaktan çıkıp, evrensel ve neredeyse ortamalı oluyorlardı. Öte yandan, yenen ya da yenilenin, fetheden ya da fethedilenin; ırkı, dili ve niteliği herkesin elde edebileceği hukuksal ve siyasal tek örnek bir duruma dönüşüyordu. Ama imparatorun kendisi bile bir *Galyalı*, bir sarmat, bir Suriyeli olabiliyor; pek yabancı tanrılara tapabiliyordu. Büyük politikada engin bir yenilikti bu.

Ama ermiş Paulus'un ağzında Hıristiyanlık, Roma'da iyi karşılanmayan nadir dinlerden biri olduğu, Yahudi milleti içinde doğduğu halde, Hıristiyanlık da, her ırktan yabancılara yayılıyor; Roma nasıl dünkü düşmanlarına Roma yurtaşlığını veriyorsa, Hıristiyanlık da onlara, vaftiz yoluyla, yeni bir paye veriyordu. Hıristiyanlık yavaş yavaş, Latin gücünün yatağına yayılıyor, imparatorluğun biçimlerini seve seve alıyor, yönetim bölümlerini bile benimsiyor (V. yüzyılda piskoposun oturduğu şehre *Civitas* deniyor), alabildiğini alıyor Roma'dan, başkentini de Kudüs'e değil, Roma'ya yerleştiriyor, dilini kabulleniyor. Bordeaux'da doğmuş biri nasıl Roma yurttaşı, hattâ yöneticisi olabiliyorsa, yeni dinin piskoposu da olabiliyordu. İmparatorluğun belediye başkanı olan aynı *Galyalı*, öz *Latince* ile, Yahudi doğmuş ve Herodes uyruğu ol-

muş Tanrı oğlunu övmek için güzel ilâhiler yazıyor. İşte size, daha o zamandan, nerdeyse tam bir Avrupalı. Bir ortak hukuk, bir ortak Tanrı, aynı hukuk ve aynı Tanrı. Bu dünyada bir tek yargıç, öbür dünyada bir tek yargıç.

Ama Roma'nın fetihleri yalnız insanı politik bakımdan ele almış ve kafaları dış alışkanlıkları içinde yönetmiş olmasına karşılık, Hıristiyanlık yavaş yavaş insan bilincinin derinliklerine yöneliyor ve giriyor. İsa dininin, evrensel kılınması gereken bu bilinç üzerinde ne şaşırtıcı değişiklikler yapmış olduğunu göstermeyi denemek bile istemiyorum. Olan biteni yüzeyde göstermek zorundayım. Zaten Hıristiyanlığın etkileri herkesçe iyi bilinmektedir.

Yalnız eyleminin birkaç özelliğine değiniyorum. Her şeyden önce, öznel bir ahlâk getiriyor, daha da önemlisi, ahlâk birliğini zorunlu kılıyor. Bu yeni birlik Roma hukukunun getirdiği yasa birliğine ekleniyor.

Daha ileri gidelim. Yeni din, insanın kendi kendini yoklamasını istiyor. Denebilir ki Hıristiyanlık, Batı insanlarının Hintlilerin yüzyıllardır kendilerince sürdürdükleri iç yaşantıyı tanıtıyor ki bunu, İskenderiye mistikleri de kendilerine göre tanımış, duymuş, derinleştirmişledi.

Hıristiyanlık, insan düşüncesine en ince, en önemli, en bereketli sorunları sunar. Gerek tanıklıkların değerinde, gerek metinlerin, kaynakların, bilgi güveneklerinin eleştirisinde, akıl ile inancın

ayrılmasında ve aralarındaki çatışmada; gerek inançla eylemlerin ve yapıtların karşıtlaşmasında; özgürlük, kölelik ve günahtan arınmada; gerek dünya ve ahretle ilgili güçler ve bunlar arasındaki çatışmada; insanların eşitliğinde, kadınların durumlarındaki daha nice konularda Hıristiyanlık eğitiyor, coşturuyor, yüzyıllar süresince milyonlarca kafayı etki ve tepkilere sürüklüyor. Ama bunlarla yine de tam Avrupalı sayılmayız. Çehremizin bir yanı eksik kalır.

Bu eksiklik bir değişim harikasıdır ki, ona borçlu olduğumuz şey, ne kamusal düzen duygusu, ne devlete ve dünya adaletine bağlılık, ne ruhlarımızın derinliği, ne salt ülkücülük, ne de tanrısal bir adalet duygusudur. Bu eksik olan şey, zekâmızın en değerli yanını borçlu olduğumuz o ince ve güçlü etki, bilgimizin inceliği ve sağlamlığı, sanatlarımızda ve edebiyatlarımızdaki *saygınlıktır*. Bu erdemler bize eski Yunan'dan gelmiştir.

Bu arada yine Roma İmparatorluğunun rolünü övmek gerekir. Bu imparatorluk yendiğine yenilmesini bilmiştir. Yunan dünyasını benimseyerek, Hıristiyanlığı benimseyerek, onlara engin, barışık ve örgütlenmiş bir alan sağlamıştır. Öyle bir ülke ve öyle bir kalıp hazırladı ki, içinde Hıristiyanlık düşüncesi ile Yunan düşüncesi dökümlenecek ve beklenmedik bir biçimde kaynaşacaklardı.

Yunanistan'a borçlu olduğumuz şey, belki de bizim insanlığın öbür yanı ile olan en büyük ayrılığımızdır. Bütün düzenlerdeki yetkinliğin ola-

ğanüstü örneğidir bu. Ona borçlu olduğumuz, her şeyi insana, tam insana bağlamaya yönelen bir düşünce yoludur. İnsan kendi kendisinin *başvurmayeri* oluyor. Her şey, eninde sonunda, kendini ona uydurmak zorundadır. Onun için insan, varlığının tüm yanlarını geliştirmek ve hepsini, mümkün olduğu kadar açık, hattâ gözle görülür bir uyum içinde tutmak zorundadır; bedenini ve ruhunu bir arada geliştirmelidir. Düşüncenin kendisine gelince, o, aşırılıklardan, esintilerden, belirsiz ve uydurma ürünlerden, yargılarını inceden inceye eleştirip çözümleyerek, görevlerini akla uygun bir biçimde bölümleyerek, biçimleri düzenleyerek sakınacaktır.

İşte bilim, bu disiplinden doğacaktır. Bilimimiz, bizim düşüncemizin en belirgin ürünü, en kesin ve en özgün zaferidir. Avrupa her şeyden önce bilimin yaratıcısıdır. Bütün memleketlerin sanatları olmuştur. Bilimlerse yalnız Avrupa'da görülmüştür.

Gerçi Yunan'dan önce Mısır'da ve Babil'de bir çeşit bilim vardı ve bu bilim hâlâ ilginç sayılacak bazı sonuçlara varmıştı. Ama bu bilim, olmayan bir bilimdi artık; ya zanaatın tekniği ile karışık halde bulunuyordu, ya da çok az bilimsel amaçlar güdüyordu. Gözlem her zaman vardı. Akıl yoluna her zaman başvuruluyordu. Ama bu temel öğeler, ancak işlemlerini başka etkenlerin bozmadığı zaman bir değer taşıyabilir ve sürekli başarılar elde edebilir. Bilimimizi kurmak için ona ol-

dukça yetkin bir örnek göstermemiz, ülkü olarak bir ilk yapıt sunmamız gerekiyordu. Bu örnek yapıtta bütün kesinlikler, bütün güvenekler, bütün güzellikler, bütün sağlamlıklar olmalıydı; yine bu örnek yapıt bilim kavramını kendi yapısı dışındaki bütün kaygılardan sıyrılmış, arık bir kuruluş olarak, her zaman için geçerli bir biçimde, tanımlamalıydı.

İşte Yunan geometrisi bu bozulmaz örnekti. Bu örnek yetkinliğe özenen her bilgiye önerilmekle kalmıyor, üstelik Avrupalı kafasının en özgün niteliklerinin eşsiz örneği oluyordu. Klâsik sanatımızı her düşündükçe, ister istemez, örnek olarak Yunan geometrisi anıtı gelir aklıma. Bu anıtın kurulması için en az rastlanan ve her bakımdan eşsiz yetilerin bir araya gelmesi gerekti. Onu kuran insanlar, çetin ve girişgen işçiler, derin düşünürler, hem de özel bir incelikleri ve övülesi bir yetkinlik duyguları olan sanatçılardı...

İşte, gerçek bir Avrupalıyı, Avrupa kafasını tam olarak barındıracak bir insanı tanimlayan üç temel koşul bunlardır. Her nerde Sezar, Gaius, Trajanus ve Vergilius'un adları; her nerde Musa'nın, ermiş Paulus'un adları; her nerde Aristoteles'in Platon'un ve Eukliedes'in adları bir anlam taşıyor ve bir arada saygı görüyorlarsa, orada Avrupa vardır. Birbiri ardından Romalılaşan, Hıristiyanlaşan ve düşünce bakımından Yunan disiplinine giren her ırk, her ülke salt Avrupalıdır.

Bu eski izlerden birini ya da ikisini taşıyanlar vardır.

Demek ki, Batı ve Orta Avrupa memleketlerini: ırk, dil, millet ayrılıklarının büsbütün dışında, onları birleştirip kaynaştıran bazı özellikler vardır. Onlarda ortak olan, kavramların ve düşünce yollarının sayısı, bir Arap ya da bir Çinli ile ortak olduğumuz kavramların sayısından çok fazladır. Özet olarak, dünyanın bir bölgesi var ki, orası insanlık bakımından, başka bütün ülkelerden derinlemesine ayrılıyor. Güç bakımından ve bilgi kesinliği bakımından Avrupa bugün hâlâ dünyanın başka her yanından çok daha ağır basıyor. Yanlış söylüyorum, üstünlüğü olan Avrupa değil, Avrupa kafasıdır. Amerika bu kafanın bir ürünüdür.

Avrupa kafasının egemen olduğu her yerde, *ihtiyaçlar* en büyük artışı ile, *sermayenin* en büyük artışı ile, *verim*'in en büyük artışı ile, *kazanç tutkusunun* en büyük artışı ile, *güçlülüğün* en büyük artışı ile, *çevremizdeki doğayı değiştirmenin* en büyük artışı ile, *ilişkiler* ve *alışverişlerin* en büyük artışı ile kendini gösteriyor.

Bu en büyük artışların bileşimi Avrupa'dır ya da Avrupa'nın sembolüdür.

Öte yandan, bu oluşumun ve bu şaşırtıcı eşitsizliğin koşulları, her halde insan teklerinin niteliğine, Avrupalı insanın *(Homo europeus)* ortalama niteliğine bağlıdır. İlginç olan şudur ki, Avrupa insanı ırkla, dille, törelerle değil, istekler ve istemin genişliği ile tanımlanabilir... vb...

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
Avrupa'nın Büyüklüğü ve Çöküşü Üstüne Notlar	13
Uluslar Üstüne	24
Partiler	31
Bir Çinlinin Kitabı Üzerine	39
İlerleme Üstüne	51
Karışık Yazılar	61
Monolog mu, Diyalog mu	65
Kötü Düşünceler ve Başkaları	73
Avrupalı Kimdir?	79

YENİ UFUKLAR

(Sanat ve Düşünce Dergisi)

YENİ UFUKLAR'ın
tek dayanağı aboneleridir.

YENİ UFUKLAR'a
abone olun abone bulun

Yıllık abonesi : 50 TL.
Altı aylığı : 25 TL.

ÇAN YAYINLARI

YENİ UFUKLAR'ın Ek Yayınıdır.

İsteme adresi:
P.K. 1034, Galata - İstanbul

Öğrenci, öğretmen ve kitapçılara % 25 indirim yapılır. Yönetim yeri: Cağaloğlu, Himaye-i Etfal Sokak, Mirat Han, Kat: 2, No: 2, İstanbul

Telefon: 27 49 74

7.50 TL.